

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2010 metai

1

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2011

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2010

1

Vilnius 2011

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2010

1

Vilnius 2011

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2011
© Straipsnių autoriai, 2011

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

FELIKSAS ŠABULDO

„SEMIONO ŽMONĖS“: JŲ TERITORIJA IR VAIDMUO KRYMO IR LIETUVOS POLITINIUOSE SANTYKIUOSE XV A. PABAIGOJE

Pirmieji duomenys apie „Semiono žmones“ paskelbti 30-aisiais XIX a. metais, publikavus pirmuosius Lietuvos Metrikos Pasiuntinybių knygų dokumentus. Informacijos būta ir keliuose leidinio „Сборник князя Оболенского № 1“¹ aktuose. Deja, šis diplomatinis aktų leidinys, kaip ir kai kurios vėliau leistos publikacijos², dėl nepatenkinamo senųjų tekstų perteikimo mažai pravertė tiriant šią problemą. Pozityvūs pokyčiai tiriant „Semiono žmonių“ temą įvyko tik XIX–XX a. sandūroje, kai pradėtas Lietuvos Metrikos aktų teminių rinkinių publikavimas, remiantis parengtomis archeografinės aktų leidybos taisyklėmis. Ypatinę reikšmę nagrinėjamos temos tyrimams turėjo 1881 m. publikuotas specialus Kazimiero Pułaskio rinkinys³ ir pirmas bandymas skelbti pilnus ketvirtos ir penktos Lietuvos Metrikos knygų tekstus serijoje „Русская историческая библиотека“⁴. Publikacijos suteikė tyrėjams galimybę susipažinti su 1479–1506 m. Lietuvos ir Krymo valdovų diplomatinio susirašinėjimu. Būtent šituose aktuose randame daugiausiai informacijos apie „Semiono žmones“.

¹ *Сборник князя Оболенского № 1. Книга посольская Метрики Литовской*, 1506, Москва, 1838.

² *Сборник Муханова*, Санкт Петербург, 1866; А. М а л и н о в с к и й, Историческое и дипломатическое собрание дел, происходивших между российскими великими князьями и бывшими в Крыме татарскими царями с 1462 по 1533 г. Сочинено из старинных книг и столпцов, хранящихся в Московской государственной коллегии иностранных дел архиве... 1793 года, *Записки Одесского общества любителей истории и древностей*, т. 5, Одесса, 1863 (toliau – А. М а л и н о в с к и й).

³ *Stosunki Polski z Tatarczyzną od połowy wieku XV*, t. 1: *Stosunki z Mendli Girejem, chanem tatarów Perekopskich (1469–1515). Akta i listy*, wydał i szkiecem historycznym poprzedził K. Pułaski (toliau – K. P u ł a s k i, *Stosunki...*), Kraków–Warszawa, 1881.

⁴ Литовская Метрика. Отдел первый. Часть первая. Книга записей, т. 1, *Русская историческая библиотека* (toliau – РИБ), Санкт Петербург, 1910, т. 27. Naujausia publikacija: *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga* (toliau – LM-4), Vilnius, 2004.

Pirmas žinomas „Semiono žmonių“ paminėjimas datuojamas 1480 m. spalio mėn., paskutinis – 1497 m. Apžvelgsime duomenis chronologine tvarka, atkreipdami dėmesį į jų atsiradimo aplinkybes bei svarbą mūsų išskeltos problemos tyrimui.

(1) 1480 m. spalio 15 d. Krymo chano Mengli Girėjaus jarlyke (*присяжном листе*), jo pasiuntinio Baraišo atgabentame į Lietuvą, „Semiono žmonės“ minimi pirmą kartą: *Штожь отець мои Ажь Кгиреи, царь, князю Семену котории подавалъ люди, тые люди мне бы отъдалъ*⁵. Šiame laiške Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kazimierui IV Jogailaičiui chanas Mengli Girėjus (1468–1474, 1478–1515) pranešė, kad jo tėvas – Krymo „caras“ Hadži Girėjus (1443–1444, 1449–1466) yra davęs kunigaikščiui Semionui „žmones“, ir reikalauja juos grąžinti. Jarlykas buvo parašytas po to, kai 1480 m. rugsėjo mėn. Krymo chanato valstybės taryba dėl ką tik sudarytos sąjungos su Maskvos valstybe prieš Lietuvą nusprendė pradėti karo veiksmus prieš LDK ir jos sąjungininkę Didžiąją (Užvolgio) ordą⁶. Didelė kariuomenė, vadovaujama Mengli Girėjaus, jau išsiruošė į žygį, bet sutiko Lietuvos pasiuntinybę, kuriai vadovavo kunigaikštis Ivanas Glinskis, ir grįžo į Krymą⁷. Prasidėjo derybos, ir spalio 15 d. sehoji Lietuvos ir Krymo „draugystės“ sutartis buvo sutvirtinta naujajai chano priesaika. Šie įvykiai ir yra aprašomi nagrinėjamame chano jarlyke. Bet būtent šiame dokumente Mengli Girėjus pagrindine savo ištikimybės sąlyga ką tik patvirtintai Lietuvos ir Krymo sąjungai skelbė „Semiono žmonių“ grąžinimą jo valdžiai.

(2) Reikalavimas grąžinti „Semiono žmones“ kartojamas ir kitame Mengli Girėjaus laiške Kazimierui IV: *Што жь цар, отець мои, князю Семену што дань людь, ты король, братъ, мне, брату своему, отъдаси*⁸. Jarlykas buvo parašytas 1484 m. dėl dar vienos Lietuvos pasiuntinybės, kuriai vadovavo ponas Petrašas ir Zenko, taikos misijos. Pasiuntinybės vadovai chano akivaizdoje prisiekė, kad jų siuzerenas yra ištikimas atnaujintai Lietuvos ir Krymo taikos ir sąjungos sutarčiai. Šiame jarlyke Mengli Girėjus paskelbė, kad sutinka atiduoti savo sūnų kaip Lietuvos ir Krymo sąjungos sutvirtinimo įkaitą, bet tik grąžinus „Semiono žmones“ ir apmokėjus naujos chano tvirtovės prie Dniepro žemupio statybos kaštus.

(3) Lietuvos valstybės atsakymu tapo po kelerių metų, 1486 m. rugpjūčio 22 d., rašytas karaliaus raštas. Savo laiške Kazimieras IV diplomatiškai pastebėjo: *Такъжо што еси всказал к намъ и въ ярлыкохъ своихъ писал, напоминая насъ о людех, которих бы р[е]комо отець твои цар Ачь Кгиреи даль небозику князю Семену,*

⁵ LM-4, p. 91–92, Nr. 29.1.

⁶ Mengli Girėjaus jarlykas Maskvos didžiajam kunigaikščiui Ivanui III, *Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в Государственной коллегии иностранных дел*, ч. V. [be leidimo vietos ir metų], № 4, c. 2.; А. Малиновский..., № 3, c. 368.

⁷ L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, Warszawa, 1930, s. 341–343.

⁸ LM-4, p. 102, Nr. 47.2.

*и о помочь, ино и самому тебе о томъ, брату нашему, есть ведомо, ижъ отец твои цар Ачъ Кзиреи с нами былъ в братстве и въ приязни, и въ правде твердои ажъ до своего живота, а намъ о томъ николи не напоминаль.*⁹

(4) 1497 m. Kazimiero IV sūnus, didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras pagaliau tvirtai ir galutinai pareiškė: *А што пишеши, што ся тычетъ волости, што отец твои будет князю Семену дал, ино мы о томъ ничего не ведаемъ. Што отецъ нашъ держалъ и на чомъ пановал, то и мы, з Божею помощью, держымъ отчыну и дедину нашу, а чужого ничего не держымъ*¹⁰. Kaip matome, šiame dokumente „Semiono žmonės“ yra siejami su tam tikra teritorija (valsčiumi), ir cituojami Aleksandro žodžiai reiškė galutinį Lietuvos atsisakymą patenkinti Krymo valstybės valdovo pretenzijas į Lietuvos valstybės teritoriją.

(5) Gavęs neigiamą atsakymą, Mengli Girėjus nedelsdamas, 1497 m., išsiuntė Kujamberdėjaus pasiuntinybę ir parašė dar vieną jarlyką. Jame chanas pakartoja „prašymą“ gražinti „žmones“, kuriuos jo tėvas atidavė *князю Семену в руке*, nes „Semiono žmonių“ gražinimas galėtų padėti Mengli Girėjui patenkinti Krymo caraičių ir didikų gobšumą, kas savo ruožtu galėtų pristabdyti naujus LDK teritorijos užpuolimus: *И тежъ какъ жо пишете, ижъ просил есми от васъ люду, которыи жо данъ князю Семену в руке напротивку отъцу нашему, которыи прыслухал к Орде н(а)шои, и тотъ людъ видели есте в рукахъ отца вашого какъ бы свои. И мы тых людеи просимъ не для окрутенства, але ижъ быхмо могли досыт учинити сыномъ нашымъ и некоторымъ бояромъ нашымъ, бо ведаемъ, ижъ в рукахъ нашихъ толко не маемъ, што быхмо могли тым досыт вчинити, которыи бы вамъ не мели шкодити. Про то вы на того мыслите а на тых незабороняите, а на тьи нашы две прозбе даите намъ отповед*¹¹. Reikia pabrėžti, kad šiame dokumente pirmą kartą aiškiai sakoma, kad „Semiono žmonės“ prieš tai, kai Chadži Girėjus juo perdavė kunigaikščiui Semionui, priklausė Krymo chanatui.

Po Kujamberdėjaus 1497 m. pasiuntinybės Krymo ir Lietuvos diplomatiniai santykiai šešeriems metams buvo nutraukti dėl reguliarių LDK teritorijos antpuolių, kuriuos vykdė stambūs Krymo chanato karuomenės junginiai. Atkūrus diplomatinius santykius, Krymo ir Lietuvos diplomatinėje korespondencijoje „Semiono žmonės“ nebeminimi.

(6) Vis dėlto 1499 m. „Semiono žmonės“ vėl paminėti. Šį kartą rašoma Mengli Girėjaus jarlyke didžiajam Maskvos kunigaikščiui Ivanui III, kuris buvo tarpininkas Krymo ir Lietuvos taikos derybose. Į Maskvą jarlyką atvežė chano pasiuntinys Azi Chalilis. Laiške rašoma: *Нашие Орды даницики отца моего князю Семену киевскому отданіе есть, коли Сеит Ахметя царя отвезли в Литовскую землю, – и тех*

⁹Ten pat, p. 142, Nr. 132.

¹⁰*Lietuvos Metrika (1427–1506). Užrašymų knyga Nr. 5 (toliau – LM-5)*, Vilnius, 1993, p. 121, Nr. 71.2.

¹¹Ten pat, p. 122–123, 124, Nr. 72.4.

ординских данщиков наших людей нам отдаст¹². Šios žinios yra ypač vertingos, nes jos ne tik patvirtina „Semiono žmonių“ duoklės mokėjimo Krymo chanui faktą ir turi chronologinę nuorodą, leidžiančią datuoti žmonių „perdavimą“ LDK, bet ir pirmą kartą tiksliai mini recipientą – Kijevo kunigaikštį Semioną Aleksandraitį (Olelkaitį, 1454–1470). Ne mažiau svarbi yra ir kita aplinkybė: tas pats pasiuntinys Azi Chalilis perdavė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui Jogailaičiui per Ivaną III Mengli Girėjaus reikalavimą gražinti chano valdžiai Černigovo ir Severėnų žemių miestus bei Okos aukštupio valsčius, kurie anksčiau buvo kontruoliuojami chano draugų ir reguliariai mokėjo Ordai duoklę¹³. Kitais žodžiais tariant, šiame jarlyke pirmą kartą po ilgos pertraukos buvo keliamas klausimas dėl reguliarios duoklės nuo dalies ukrainietišku LDK žemių mokėjimo atnaujinimo. Bet ir šį reikalavimą Lietuvos valdovas ryžtingai atmetė.

Kaip matome, „Semiono žmonės“ minimi chano Mengli Girėjaus jarlykuose keturis kartus: dviejuose jarlykuose Lenkijos karaliui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kazimierui Jogailaičiui, viename – Kazimiero sūnui, Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto įpėdiniui Aleksandrui, taip pat jarlyke didžiajam Maskvos kunigaikščiui Ivanui III. Duomenys chano jarlykuose tipiški – tai Krymo chanato įkūrėjo Hadži Girėjaus „Semiono žmonių“ perdavimo „Kijevo kunigaikščiui Semionui“ fakto fiksavimas ir reikalavimas gražinti žmones chano valdžiai. Ir vis dėlto Mengli Girėjus pateikė svarbių niuansų, be kurių nebūtų įmanoma iširti šios problemos. Taip, jis du kartus paminėjo, kad iki perdavimo Kijevo kunigaikščiui „Semiono žmonės“ buvo pavaldūs Ordai (*прислухали к Орде нашей*) ir mokėjo jai duoklę (buvo *даничками отца моего*), t. y. kurią laiką „Semiono žmonės“ buvo pavaldūs Hadži Girėjui ir atiduoti Kijevo kunigaikščiui Olelkaičiui, kai carą Seit Achmetą nuvežė į Lietuvos žemę (*коли Сеит Ахметя царя отвезли в Литовскую землю*). Kitais žodžiais tariant, Mengli Girėjus tapatina „Semiono žmonių“ perdavimą Kijevo kunigaikščiui ir žinomą faktą, kai 1455–1456 m. žiemą Podolėje ir Kijevo žemėje buvo sumušta totorių kariuomenė, o vienos galingiausių Rytų Europos ordų, 40–50-aisiais XV a. metais viešpatavusių Volgos ir Dnepro tarpupio miškastepių ir stepių zonoje, chanas Seid Achmetas paimtas į nelaisvę ir vėliau įkalintas Kaune¹⁴.

¹² Сборник Русского исторического общества (toliau – Сборник РИО), т. 41: Памятники дипломатических сношений Московского государства с Крымской и Нагайской ордями и с Турцией, т. 1: С 1474 по 1505 год, эпоха свержения монгольского ига в России, Санкт Петербург, 1884, № 61, с. 287.

¹³ Ten pat, т. 35: Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными, Санкт Петербург, 1892, с. 290.

¹⁴ Šį įdomų Krymo, Lietuvos ir Lenkijos santykių epizodą aprašo Janas Dlugošas (žr.: J. D l u g o s h a, *Dziejów Polskich ksiąg dwanaście*, Kraków, 1868, t. V, s. 184, 201). Šiuos įvykius tyrė: L. K o l a n k o w s k i, min. veik., p. 241–243; F. K o n e c z n y, *Geneza roszczeń Iwana III do Rusi Litewskiej*, *Ateneum Wileńskie*, Wilno, 1925–1926, r. III, s. 201, not. 2.

Daug mažiau informatyvūs Lietuvos valdovų laišškai į Krymą, bet būtent Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro laiške pirmą kartą su terminu „Semiono žmonės“ siejama tam tikra tiems žmonėms priklausiusi teritorija.

Ilgą laiką istorikai neturėjo tikslių žinių ir tuo labiau įrodymų dėl „Semiono žmonių“. Tokios padėties priežasčių tikriausiai reikia ieškoti nepakankamame šaltinių, susijusių su šiuo klausimu, informatyvume, be to, Lietuvos Metrikos aktai antroje XIX – pirmoje XX a. pusėje tyrėjams buvo sunkiai pasiekiami dėl lėtų pasiuntinybių knygų publikavimo tempų. Taip pat turėjo reikšmės nepakankamas kitų XV–XVI a. istorinių šaltinių ištyrimo lygis, nebuvo nuodugniai ištirta LDK ir Lenkijos Karūnos bei Rytų Europos chanatų XV a. antros pusės politinių santykių istorija. Tik pačioje XX a. 3-iojo dešimtmečio pabaigoje lenkų istorikai F. Koneczny ir L. Kolankowski, išanalizavę visą tuo metu žinomą šaltinių informaciją apie „Semiono žmones“, padarė keletą išvadų, nepraradusių mokslinės reikšmės iki mūsų dienų. Tyrėjai nustatė, kad: 1) aktuose vartojamas terminas „Semiono žmonės“ susijęs su tam tikra teritorija (valsčiumi)¹⁵; 2) Krymo chano Hadži Girėjaus šių žmonių perdavimas kunigaikščiui Semionui Aleksandrovičiui (Olelkaičiui) tiesiogiai susijęs su galutiniu Ordos sutriuškiniu ir jos chano paėmimu į nelaisvę Kijeve 1455 m. pradžioje, taip pat su Kazimiero Jogailaičio perdavimu vyresniajam Olelkaičiui Braclavo vietininko urėdijos¹⁶; 3) Mengli Girėjaus reikalavimas grąžinti chano valdžiai „Semiono žmones“ buvo tarp svarbiausių Krymo chanato teritorinių pretenzijų LDK per įtemptų politinių ir karinių santykių kupinus XV a. paskutinius du dešimtmečius ir per pirmus XVI a. dešimtmečius.

Tarp kita ko, lenkų tyrinėtojai padarė išvadą, kad Mengli Girėjaus reikalavimas grąžinti „Semiono žmones“ chano valdžiai sudarė tik dalį Krymo chanato teritorinių pretenzijų į Pietų Rusios ir Podolės žemes, kurias Aukso ordos chanas Tochtamyšas specialiu jarlyku 1398 m. užleido Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui. Tochtamyšo žemių perdavimą Vytautui savo 1361 m. jarlyku patvirtino Krymo chanato

¹⁵ L. K o l a n k o w s k i, min. veik., p. 240, 352; F. K o n e c z n y, *Geneza...*, s. 240. Reikia paminėti, kad F. Koneczny netrukus suabejojo savo išvada ir rašė, kad „nėra žinoma, kalbėta apie žemės teritoriją ar apie totorių karių būrį“. Žr.: F. K o n e c z n y, *Litwa a Moskwa w latach 1449–1494*, Wilno, s. 177.

¹⁶ Nagrinėdamas subyrėjusios Ordos likučių likimą, L. Kolankowski atkreipė dėmesį į tai, kad „visi jie pateko į Chadži Girėjaus rankas. Chadži Girėjus „paėmė“ visą Seid Achmedo ordą, kurią visada laikė savo palikimu. Tam tikra Ordos dalis vis dėlto liko prie Lietuvos sienos ribos ir įėjo į kunigaikščio Semiono naujosios vietininkijos žemes. Tai buvo tie „Semiono žmonės“, apie kuriuos, norėdamas juos grąžinti, daugelį metų energingai primindavo Chadži sūnus Mengli Girėjus“ (L. K o l a n k o w s k i, min. veik., p. 283). Greičiausiai Kazimieras Jogailaitis skyrė Semionui Olelkaičiui Braclavo vietininkiją Vilniaus seimo sesijos metu 1457 m. sausio–vasario mėnesį, kai valdovas, kaip liudija J. Dlugošas, „dosnėmis dovanomis“ nuramino Lietuvos didikų opoziciją, vadovaujamą Kijevo kunigaikščio uošvio Jono Goštauto. Į Lenkiją valdovas išvyko 1457 m. kovo mėnesį. Žr.: J. D l u g o s z, *Opera omnia*, Cracoviae, 1878, t. XIV, s. 240, 241; М. Л ю б а в с к и й, *Литовско-русский сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства*, Москва, 1900, с. 122–123; L. K o l a n k o w s k i, min. veik., p. 281–282, 291–292.

įkūrėjas Hadži Girėjus, o 1372 m. ir pats Mengli Girėjus¹⁷. Dėl šių dokumentų visos Mengli Girėjaus teritorinės pretenzijos Lietuvos valdovui prarado teisinius argumentus ir neleido naudoti jų kaip legalų pretekstą kariniam konfliktui pradėti. „Todėl, – pabrėžia F. Koneczny, – ne iš karto kalbėta apie viešpatavimą visoje Lietuvos Rusioje. Kalba prasidėjo nuo paslaptinų „Semiono žmonių“, t. y. apie problemą, kuri ilgai tvyrojo virš Lietuvos ir Perekopo santykių kaip palanki priemonė, kurią galima būtų esant reikalui nukreipti prieš Lietuvą.“¹⁸

Šiandien F. Koneczny ir L. Kolankowskio išvadoms būtina tam tikra korekcija. Visų pirma iš karto reikia paminėti, kad Ordos Podolė ir Pietų Rusia 1362 m. atiteko Lietuvos valstybei ir jos valdovui Algirdui pagal nelegitimaus, bet faktiško Aukso ordos valdovo Mamajaus jarlyką. Istoriografijoje paplitusi nuomonė, kad šios teritorijos buvo perduotos Lietuvai Aukso ordos chano Tochtamyšo jarlyku, duotu Vytautui 1398 m., aiškiai paseno. Visų pirma ši nuomonė prieštarauja aktų ir naratyvinių šaltinių duomenims, nes pastarieji liudija, kad Podolės ir Pietų Rusios žemės priklausė LDK jau 1395–1396 m. Antra vertus, manome, kad būtent daugumos teritorijų, Aukso ordos prarastų daugiau nei prieš šimtmetį, pajungimas Krymo chanatui ir buvo 1480–1512 m. surengtų sistemingų siaubiamųjų Krymo chanų karinių žygių į Lietuvai ir Lenkijai priklausiusias ukrainiečių žemės strateginis tikslas. Krymą valdžiusiai Girėjų dinastijai ir ją palaikiusiam Krymo totorių elitui įtempti Krymo ir Lietuvos kariniai ir politiniai santykiai buvo iš esmės bandymas realizuoti praktiškai tuo pat laiku išskeltas pretenzijas į istorinį Aukso ordos palikimą, tarp jų ir teritorinį.

Deja, šiandien F. Koneczny ir L. Kolankowskio išvados dėl „Semiono žmonių“ daugeliui istorikų, taip pat ir ukrainiečių¹⁹, lieka nežinomos²⁰. Šis faktas, be abejonės, yra šios problemos tyrimų aštuoniasdešimties metų pertraukos ir šiuolaikinių viduramžius tiriančių istorikų gilaus mokslinio intereso šia tema nebuvimo rezultatas. Štai dėl to dar neišaiškintos konkrečios „Semiono žmonių“ teritorijos inkorporacijos į LDK teritoriją aplinkybės ir lieka pusiau pamiršti susiję su šia teritorija svarbūs LDK politinio gyvenimo bei Lietuvos valstybės santykių su Lenkijos Karalyste ir Krymo chanatu

¹⁷ F. Koneczny, *Geneza...*, s. 199, 201, 203, 206; L. Kolankowski, *min. veik.*, p. 318–319, 328.

¹⁸ F. Koneczny, *Geneza...*, s. 240.

¹⁹ Šiuo atveju pavyzdžiu galėtų tapti ukrainiečių istorikų J. Daškevičiaus ir J. Rusinos darbai, kuriuose terminas „Semiono žmonės“ nėra suprantamas kaip didelės teritorijos pavadinimas. Žr.: Я. Да ш к е в и ч, Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV–XVIII ст.), *Записки Наукового товариства імені Шевченка* (toliau – ЗНТШ), т. ССХХІІ, Львів, 1991, с. 28–44; О. Русина, *Україна під татарами і Литвою*, Київ, 1998, с. 151. Atkreipia dėmesį tai, kad „Semiono žmonių“ problema, turinti visus politinės problemos bruožus, nenurodyta naujausiame fundamentiniame tyrinėjime. Žr.: В. Василенко, *Політична історія Великої князівства Литовського (до 1569 р.) в східнослов'янських історіографіях XIX – першої третини XX ст.*, Дніпропетровськ, 2006.

²⁰ Išimtį sudaro lenkų tyrėjai, vystantys nacionalinės istoriografijos tradicijas. Žr., pvz., J. Tysocki e-wicz, *Tatarzy na Litwie i w Polsce*, Warszawa, 1989, s. 139: „Semiono žmonių žemė driekėsi ties Dniepro žemupiu“.

įvykiai. Tarp jų iki šiol nelokaluota „Semiono žmonių“ teritorija. Neaišku, kada ir kodėl ji buvo perduota Kijevo kunigaikščiui, nežinoma, ar teritorijos perdavimo aktas buvo įformintas tarpvalstybiniu lygiu ir, jei buvo, kaip. Šiame straipsnyje didesnę dėmesį skirsime pirmajam iš nurodytų klausimų.

Nustatyti „Semiono žmonių“ teritoriją bandė dar L. Kolankowskis ir F. Koneczny. Tam jie pasitelkė LDK pietų sienos demarkacijos akto duomenis. Ją atliko, kaip nurodo dokumentas, Kijevo kunigaikščio Semiono Olelkaičio (1454–1470) vietininkas Čerkasuose Svirplovas²¹. Abu tyrinėtojai aiškiai rėmėsi faktu, kad minėtame akte užfiksuotos tam tikros permainos Krymo ir Lietuvos pasienyje po galutinio Seid Achmeto ordos sutriuškavimo 1455–1456 m. žiemą. Kadangi duomenys apie LDK pietinę sieną yra svarbūs lokalizuojant „Semiono žmonių“ teritoriją, pateikiame dokumento fragmento tekstą. Siena prasidėjo *от Марафы, речки, которая в поли в Дънестръ, и на низ Дънестромъ по половине Дънестра мимо Тегиню ажъ, где Дънестръ упаль в море, а оттоль устя Дънестрова лименом пошла граница мимо Очакова*

²¹ *Lietuvos Metrika (1540–15430). 12-oji Teismų bylų knyga. (XVI a. pabaigos kopija)*, Vilnius, 2007 (toliau – LM-12). Dokumentas Nr. 72, p. 82: *А на тые границы князь Семен Омелькович высылал наместника своего Свирклова, который от него Черкасы держалъ, и тот по тым местцомъ розеждчал, и по тым вровичамъ границы клал, як и з землею татарскою, так и з Белым городом, так тежъ зъ землею Волоскою. Originalus akto pavadinimas: Граница князству Лут(о)вскому зъ землею татарскою Перекопскою, Очаковом, Белым городом и землею Волоскою. Dokumentas nedatuotas, pirmą kartą publikuotas XIX a. viduryje Žr.: *Акты, относящиеся к истории Западной России, собр. и издан. Археографическою комиссиею* (toliau – АЗР), т. 2, 1506–1542, Санкт Петербург, 1848, № 199, стб. 361–362. Dokumento leidėjai perskaitė Čerkasų vietininko pavardę kaip Sviridovas ir datavo dokumentą 1540 m., nes, kaip pažymi leidėjai pastabose, aktas buvo rastas tarp šio laikotarpio dokumentų. Lietuvių leidėjai nepasiūlė savo datavimo versijos. Šio dokumento XVIII a. pabaigos kopija lenkų kalba yra Naruševičiaus rinkiniuose, ji datuojama 1542 m. Žr.: *Archiwum Słowne Akt Dawnych* (toliau – AGAD), Zespól: Teki Naruszewicza, t. 6: *Akta historyczne z lat 1530–1544*, k. 266–266 v. Lietuvos Metrikoje dokumentas, einantis prieš kalbamą aktą, pavadintas taip: *Такова наука короля, его милости, державцы вруцькому пану Крыштофу Кмитичу дана, о границахъ межы панствы короля, его милости, и землею Волоскою, такъже Белогородом. Žr.: LM-12, p. 81–82, dok. Nr. 71. Dokumento turinys rodo tiesiogines sienų nustatymo akto atsiradimo sąsajas su Bernardo Matejevskio ir Kristupo Kmitičio vadovaujamų pasiuntinybės dokumentinių įrodymų rinkimais XVI a. 5-ojo dešimtmečio pradžioje. Pasiuntinybė buvo siunčiama į Stambulą spręsti Portos ir Krokuvos teritorinį ginčą dėl LDK valdų ribų pietvakariuose. Šį ginčą inicijavo turkų pusė dar XVI a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje, ginčas prasidėjo nuo klausimo apie „Očakovo ribas“, kurių peržiūrėjimo siekė Krymo chanatas su savo suzereno Osmanų imperijos parama. O patį Čerkasų vietininko Svirplovo pietinių LDK sienų aprašymą greičiausiai reikia datuoti 1457 m. pavasariu arba vasara, vėliausiai 1458 m. pavasariu. Žemiausia chronologinė riba šiame klausime yra Semiono Olelkaičio paskyrimas Braclavo vietininku (žr. išnašą Nr. 16), aukščiausia – Kijevo kunigaikščio savo naujų teisių realizavimas. Konkrečiai 1459 m. birželio 12 d. Semionas Olelkaitis suteikė savo tarnui Jeremijai Šaškui kelias žemės valdas, esančias Braclavo pavieto šiaurės vakarų pakraštyje, prie Rusavos upės ir kairiojo Dniestro intako Kemenicos. Šiame rašte vyresnysis Olelkaitis tituluojasi „savo didžiosios Kijevo kunigaikštystės“ kunigaikščiu, bet iš tikro, akivaizdu, jis realizuoja gautas didžiojo kunigaikščio Rytinės Podolės (Braclavo žemės) vietininko teises. Žr.: Жалованная грамота князя Семёна Александровича слуге своему Иеремии Шашку на различные имения. 1459 года, июня 12, *Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год*, Киев, 1868, с. 19, № 9.**

ажь до устья Дънепрѡва. А Очаковъ на земљи в(а)шей милости з(о)с(по)дарьской стоить. А от устья Дънепрѡва до Таваня, у Таваня перевозы были вашей милости з(о)с(по)дарьские наполь с перекопскимъ царемъ. А по той стороне Таваня с Перекопскою землею граница вашей милости по Овечу воду и уверхъ Овечье воды, а от верховъ Овечье воды – уверхъ Сомора и уверхъ Ория ажь до Донъца, а от Донъца – по Тихую²².

Turėdami Svirplovo aktą ir visiškai teisingai jo atsiradimą siedami su XVI a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos Ukrainos ir Lietuvos politinio gyvenimo įvykiais, L. Kolanowski ir F. Koneczny vis dėlto tam, kad lokalizuotų „Semiono žmonių“ teritoriją, negalėjo palyginti šio dokumento duomenų su panašaus turinio, bet ankstesnio šaltinio duomenimis, nes to laikotarpio istoriografijai toks šaltinis nebuvo žinomas. Būtent todėl tyrėjų nuomonė dėl „Semiono žmonių“ lokalizacijos yra tik spėliojimas²³. Taip pat tai tinka ir kalbant apie kitų kartų istorikus, nes dažniausiai jie, nagrinėdami šį klausimą, rėmėsi pirmtakų nuomone. Manome, kad tai, jog „Semiono žmonių“ teritorijos lokalizavimo klausimas nebuvo išspręstas, sąlygojo ne tik nagrinėjamos problemos mokslinės ir politinės reikšmės nuvertinimą, bet ir tapo viena iš priežasčių, dėl kurių ši problema ilgą laiką nebuvo keliami istoriografijoje.

Ukrainiečių istorikas Fiodoras Petrunis XX a. 3-iojo dešimtmečio pabaigoje, t. y. tuo pačiu metu, kai pasirodė lenkų istorikų tyrimai apie „Semiono žmones“, paskelbė pirmus Krymo chanų patvirtinančių jarlykų į ukrainiečių žemes studijos rezultatus²⁴.

²² LM-12, p. 82, dok. Nr. 72, p. 82. Yra žinomos dvi upės, vadinamos Ovečja Voda, kurios anksčiau egzistavo Dniepro žemupio kairiajame krante: viena – kairysis Dniepro intakas žemiau upės Konskije Vody (šiandien upė Konskaja); antra – kairiojo Dniepro intako Samaros intakas žemiau Byko upės. Žr.: *Словник гідронімів України*, Київ, 1979, с. 393; О. Стрижак, *Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпряньське Лівобережжя)*, Київ, 1967, с. 59. Nekelia abejonių, kad aprašymo akte minima ta upė Ovečja Voda, kuri įteka į Dnieprą žemiau upės Konskaja, ir kuri buvo arčiau Dniepro žiočių. Kitos akte paminėtos upės identifikuojamos taip: *Сомора* – be abejo, *Samara*, *Орий* – Oriolas, *Донец* – Severnyj Donecas, Šiaurinis Donecas.

²³ L. Kolanowski, min. veik., p. 352–353: „Sunku nustatyti šių „Semiono žmonių“ vietas, greičiausiai tai kažkokių Seid Achmedo ulusų liekanos. Galbūt jie gyveno kur nors prie Tavanės arba laukuose prie upės Ovečja Voda, bet panašu, kad juos reikėtų lokalizuoti pajūryje, ten, kur netrukus stovės Mengli Girėjaus Očakovo „tvirtovės“. Nes būtent ten kunigaikščio Semiono pavedimu jo Čerkasų seniūnas savo laiku paliko naujus pasienio ženklus.“ F. Koneczny savo ruožtu išsakė nuomonę, kad aktuose, kuriuose minimi „Semiono žmonės“, „eina kalba apie tam tikrą šių žmonių užimtą teritoriją; galbūt apie dalį Kijevo žemės pasienio ruožo, nes „Semiono žmonės“ buvo padovanoti Kijevo kunigaikščiui Semionui Olekaičiui“ (F. Koneczny, *Geneza...*, s. 240).

²⁴ Ф. Петрунь, Нове про татарську старовину Бозько-дністрянського степу, *Східний світ*, Харків, 1926, № 6, с. 155–175; Ф. Петрунь, Степове Побужжя в господарськ та військовім укладі українського пограниччя. Замітки до Броневського та Боплана, *Журнал научно-исследовательских кафедр в Одессе*, Одесса, 1926, т. 2, с. 91–103; Ф. Петрунь, Ханські ярлики на українські землі (до питання про татарську Україну), *Східний світ*, Харків, 1928, № 2, с. 170–187 (kitas leidimas: *Східний світ*, Київ, 1993, № 2, с. 133–143); Ф. Петрунь, Східна межа Великого князівства Литовського в 30-х роках XV сторіччя, *Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського*, Київ, 1928, с. 165–168.

Išlikusių raštų tekstų kompleksą mokslininkas planavo išleisti regioninių Ukrainos istorijos tyrimų programos rėmuose. Programą sudarė ir vykdė Ukrainos mokslų akademijos Istorijos sekcija, kuriai vadovavo M. Gruševskis²⁵. Remdamasis M. Gruševskio raštų šaltiniotyrene analize, F. Petrunis aktų sudėtyje išskyrė jų tradicinį branduolį ir vėlesnius intarpus, lokalizavo daugelį tekstuose minimų gyvenviečių, pareiškė nuomonę dėl jarlykų reprodukcijos, jų parašymo eiliškumo ir datavimo pradedant Tochtamyšu ir baigiant Mengli Girėjumi²⁶. Taip F. Petrunis į mokslo apyvertą įvedė naują labai svarbų šaltinį, atskleidžiantį didžiausių Rytų Europos valstybių politinius santykius vėlyvųjų viduramžių laikais ir turintį turtingą istorinės geografijos medžiagą, kurios pritrūko L. Kolankowskiui ir F. Koneczny „Semiono žmonių“ teritorijai lokalizuoti.

Ypatinę dėmesį F. Petrunis skyrė istoriniam jarlykų pagrindui („branduoliui“, „ašiai“ pagal mokslininko terminologiją) – Pietų Rusios ir Aukso ordai priklausiusios Podolės teritorinių kompleksų ir gyvenviečių, kadaise chanų perleistų Lietuvai, sąrašui bei LDK pietinės sienos nustatymui. Tyrėjas palygino Mengli Girėjaus 1507 m. birželio 2 d. jarlyko, kaip pilniausio ir „tikriausio“, geografinę nomenklatūrą su XV–XVI a. ir XVII a. pradžios aktų, visų pirma su dviejų taip pat itin reikšmingų istorinės geografijos šaltinių: 1396 m. galutinę redakciją įgijusiu metraštinio „Список русских городов дальних и ближних“ ir vadinamojo „Список городов Швидригайла“, paprastai datuojamu 1432 m., toponimija. Kiekvienas iš trijų tekstų yra specifinis istorijos šaltinis, fiksuojantis tam tikrą laiką, kai buvo sukurtas, informaciją apie LDK pietines ribas.

Seniausias šios informacijos sluoksnius yra išlikęs Krymo chanų Hadži Girėjaus (1461 m. rugsėjo 22 d.) ir Mengli Girėjaus (1472 ir 1507 m. liepos 2 d.) jarlykuose. XX a. pradžioje specialių Michailo Gruševskio²⁷, Antonio Prochaskos²⁸ ir paties F. Petrunio tyrimų dėka istoriografijoje įsitvirtino nuomonė, kad šių dokumentų archetipas yra 1398 m. buvusio Aukso ordos chano Tochtamyšo jarlykas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui (1392–1430). Ši nuomonė buvo pakeista tik XX a. paskutinio dešimtmečio pabaigoje. Šiuolaikinė, daugiau argumentuota versija teigia, kad visų Krymo valdovų šio tipo jarlykų protografas buvo ne Aukso ordos chano Tochtamyšo jarlykas, kaip išplaukia iš kai kurių jų tekstų, bet pirmas visagalio chanų valdžios uzurpatoriaus Mamajaus (1362 ir 1366–1375) suteikties jarlykas. Šį jarlyką Mamajus išdavė 1362 m.

²⁵ Ж.: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів, ф. X, № 17952–17953; Ф. Петрунь, Розшукування з поля мапографії по архівах і книгозховищах Москви, Ленінграда та Симферополя, *Україна*, № 37, Київ, 1929, жовтень–листопад, с. 163–166.

²⁶ Пліаіау жт.: Ф. Шабульдо, Про ярлик Мамаја на землі України-Руси (постановка і спроба розв’язання проблеми), *Держави, суспільства, культури: Схід і Захід. Збірник на пошану Ярослава Пеленського*, Нью-Йорк, 2004, с. 1030, 1047–1048.

²⁷ М. Грушевський, Ханський ярлик на руські землі, виданий в. кн. литовським, *Історія України-Руси*, Київ, 1993, т. 4, с. 85–87, 314–315, 457–462, прим. 20.

²⁸ А. Прохаска, Z Witoldowych dziejów. Układ Witolda z Tochtamyszem 1397, *Przegląd Historyczny*, 1912, t. XIV, z. 3, s. 255–270.

pabaigoje savo sąjungininkui Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui (1345–1377), marionetinio chano Abdula (Avduli) vardu²⁹. Reikia manyti, kad Mamajaus jarlykas apibendrino sėkmingų LDK karinių veiksmų prieš vadinamąją Volgos carystę, kurios valdovais po Batu chano palikuonių dinastijos pabaigos 1360 m. pradžioje tapo caraičiai džučidai iš Kok Ordos (rytinės Džuči Uluso dalies), pasekmes. Tų metų vasarą ir rudenį karinę kampaniją vykdė LDK ir Mamajaus ordos jungtinės karinės pajėgos. Kampanijos rezultatu tapo didelių Pietų Rusios (su didesne Ukrainos-Rusios dalimi) ir Aukso ordai priklausančios Podolės teritorijų perdavimas visiškam valdančios Gedimino dinastijos pavaldumui. Vėliau išduoti Ordos ir Krymo valdovų (tiek Aukso Ordos chanų iš Tochtamyšo giminės, tiek Krymo chanų) jarlykai tik tvirtino Mamajaus žemių dovanojimą Algirdui, žodis žodin perrašant perleistų teritorijos kompleksų ir miestų sąrašą³⁰. Tai sąlygoja vienareikšmę išvadą: pagrindinė geografinė išlikusių

²⁹ Plačiau apie šią versiją – apie LDK 1362 m. kampaniją prieš Orda (prieš džučidus), jos rezultatus ir pasekmes žr.: Ф. Ш а б у л ь д о, Возвращаясь к синеводской проблеме: о некоторых результатах и последствиях антиордынской кампании Великого княжества Литовского в 1362 г., *Славяне и их соседи, Сборник тезисов 17 конференции памяти В. Д. Королюка: Славяне и кочевой мир. Средние века – раннее Новое время*, Москва, 1998, с. 145–146; F. S z a b u l d o, Czy istniał jarlyk Mamaja na ziemię ukraińskie? (Próba postawienia problemu), *Lituanio-Slavica Posnaniensia. Studia Historia*, IX, 2003, s. 153–172 (ukrainiečių kalba perleista: Ф. Ш а б у л ь д о, Чи був ярлик Мамаја на українські землі (до постановки проблеми), *Записки наукового товариства імені Шевченка (toliau – ЗНТШ)*, т. ССXLIII, *Праці Історично-філософської секції*, Львів, 2002, с. 301–317; *Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях*, Київ, 2005, с. 100–122). Ф. Ш а б у л ь д о, Про ярлик Мамаја..., с. 1025–1059; Ф. Ш а б у л ь д о, Ярлыки крымских ханов на земли Южной Руси (Украины) XV–XVI вв. как исторический источник, *Восточная Европа в древности и средневековье, 17-е Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Паушто, 4-е Чтения памяти доктора исторических наук А. А. Зимина*, Москва, 19–22 апреля 2005 г., Москва, 2005, с. 285–288; Ф. Ш а б у л ь д о, Антиордыньська (антиджучидська) кампанія Великого князівства Литовського 1362, *Енциклопедичний довідник. Історія України*, Київ, 2008, с. 40–41; F. Š a b u l d o, Lietuvos ir Ordos kondominiumas Ukrainos žemėse XIV a., *Lietuvos istorijos metraštis. 2004 metai*, 2, Vilnius, 2005, p. 5–26 (perleista ukrainiečių kalba: Кондомініум в українських землях XIV століття, *ЗНТШ*, т. ССLI, *Праці Історично-філософської секції*, Львів, 2006, с. 7–22; rusų kalba: Кондоминатный статус украинских земель в XIV в.: от первых территориальных приобретений Польши и Литвы во владениях Золотой Орды до ярлыка Мамаја, *Balkanica Poznaniensia*, XIV, 2007, s. 157–18).

³⁰ Tokią išvadą padarė F. Petrunis, išnagrinėjęs sąrašo struktūrą ir mus dominančių Krymo chanų jarlykų atkartojimo technologiją. Žr. Ф. П е т р у н ь, Ханські ярлыки..., с. 133–134. Reikia pažymėti, kad sąrašų geografinė nomenklatūra kiek skiriasi jau pirmuosiuose 1461 ir 1472 m. chanų jarlykų vertimuose į lenkų kalbą (originalūs jarlykai neišliko). Skirtumai atsirado vien dėl vertėjo, raštininko ar perrašytojo klaidų. Dalis pavadinimų buvo praleista arba neteisingai užrašyta. Pavyzdžiui, Hadži Girėjaus rašto sąraše (1461 m.) ir pirmame Mengli Girėjaus rašte (1472 m.) nepaminėtas Čiornygorodas, kurį randame 1507 m. liepos 2 d. rašte, taip pat neteisingai užrašytas Dašovo pavadinimas (*Teskye, Tasska*). 1472 m. jarlyke kartu ir iškreiptai parašyti Tošičių bei Nemirovo vardai (*Tusiknemer*), jų nerandame 1461 m. jarlyke, taip pat šiame jarlyke neminimas Chodorovas (*Kudar*), kurio vardą sutinkame visuose vėlesniuose tokio tipo jarlykuose. Nurodyti nesutapimai dažniausiai yra susiję su Pietinio Bugo baseino vietovėmis, yra lokalūs ir dėl to negali turėti didelės įtakos LDK pietinės sienos nustatymui pagal chanų jarlykus.

Krymo chanų jarlykų dėl Pietų Rusios ir Podolės žemių perdavimo informacija atspindi 1362 m. rudens realijas, tarp jų ir naujai susiformavusių LDK sienų pietuose ir pietryčiuose pavidalą³¹. Vėlesni raštų geografinės nomenklatūros intarpai jarlyke iš esmės susiję su pačia rytine Dono aukštupio srities dalimi ir Okos upės baseinu, taip pat esančiais už LDK ribų Didžiuoju Naugardu, Pskovu ir Riazane. Šie intarpai nėra tiesiogiai susiję su mūsų nagrinėjama tema ir straipsnyje netiriami.

Tyrimai F. Petruniui leido padaryti išvadą, kad rytuose LDK siena atkirto nuo Ordos valdų bendrą sieną su Riazanės kunigaikštyste turinčią Tula (XIV a. viduryje šis miestas su priemiesčiais sudarė Uzbeko žmonos Taidulos valdas) ir „aukštupio“ miestų (t. y. Okos ir Dono aukštupio baseino miestų / pilių: Berestėjus, Ratunė, Volkonskas, Spažskas (*Иснау*), Liubutskas, Mcenskas, Pronskas, Kozelskas) teritoriją. F. Petrunis manė, kad nurodyta teritorija buvo inkorporuota į LDK tik XV a. antrame ketvirtyje, šių miestų pavadinimai sudaro atskirą pastraipą, kuri yra „Chadži Girėjaus epochos“ intarpas, sąrašė įsiterpianti į atkarpa Kurskas–Doneckas³². Toliau sąrašė paeiliui išvardytos Kursko, Černigovo ir Putivlio žemių vietovės. „Didžiosios Kunigaikštystės sienos tais laikais apėmė [Šiaurės] Doneco baseino žemes (*A3P*, t. 2, № 199) ir siekė Ramiąją (Tichają) Sosną prie Dono, kur Švitrigailos sąrašas mini *Wronosz ta Gellesz* (vadinamoji Galičja gora, kuri yra į pietus nuo Greitosios (Bystraja) Sosnos žiočių), – apibendrina F. Petrunis. – Voskresenskio metraštis mini, kad ant Sosnos kranto

³¹ Pateikiame visą Mengli Girėjaus 1507 m. liepos 2 d. jarlyko tekstą, nes tai svarbu mūsų tyrimui: *Ино, што великии цри, д"ди ниш, и великии црь, отцъ ниъ дали, – по тому ж: Киевскую тму со всеми входы и данми, изъ земл"ми, и з водами; Володимирскую тму со всеми входы и данми, изъ земл"ми, из водами; Великого Луцъка тму со всеми входы и данми, изъ земл"ми, из водами; Смоленскую тму со всеми входы, из даньми, изъ земл"ми, изъ водами; Подолскую тму со всеми входы, изъ данми, изъ земл"ми и водами; Каменицкую тму со всеми выходы, из данми, из земл"ми и водами; Браславскую тму со всеми выходы, из данми, из земл"ми и водами; Сокалскую тму со всеми выходы и данми, изъ земл"ми, из водами; Зьвинигород з выходы и данми, изъ земл"ми, из водами; Черькасы зь выходы и данми, изъ земл"ми и водами; Хачибеевъ и Ма"к з водами, изъ землями. Ино почонъши от Києва и Днепромъ и до устья. И Снепородъ, и Глинескъ со всеми их людъми, Жолважъ, Путивль зь землями и з водами; Бирин, Син"чь, Хотень, Лосичи, Хотмышль, Нит"ны со всеми их земл"ми и водами, и выходы, и данми; Черниговскую тму со всеми выходы и данми, и земл"ми, и водами; Рылескъ з выходы и данми, изъ земл"ми и водами; Курскую тму з выходы и даньми, и земл"ми, и водами; Сараева сына Сгалтаеву тму, Милолюбъ зь выходы и данми, изъ земл"ми и водами; Мужечъ, оскол и Стародубъ, Брянскъ со всеми их выходы и данми, и зь земл"ми, и водами; Мченскъ и Люботескъ, Тула городъ со всеми их земл"ми и водами, и выходы, и данми; Берестей и Ратунь, и Козелескъ, Пронско, олконско, Испашъ, Донецъ со всеми их выходы и даньми, изъ земл"ми и водами; "бу город, Балыклы, Караулъ, Чорный город, Дашовъ городицо, Тошичи, Немирь, Немир, Мушачъ, Ходоровъ со всеми их выходы и данми, изъ землями и водами. – Росийский государственный архив древних актов, ф. 389, оп. 1, ед. хр. 8, л. 55–55об.*

³² F. Petrunio nuomonės kategoriškumą paaiškina tai, kad tyrėjui nebuvo žinomas lenkų istoriko S. Kuczyńskio darbas, kuriame įrodyta politinės LDK įtakos sferos plėtra Dono aukštupio ir Okos vidurupio teritorijoje XIV a. 4–5-ajame dešimtmetyje. Žr.: S. M. Kuczyńsk i, *Ziemie czernigowsko-siewierskie pod rządami Litwy*, Warszawa, 1936.

buvo Koršėvas, Kursko žemė buvo kaip tik Lietuvos valstybės rytų ir pietų frontų sandūroje³³. Taip pat svarbi tyrėjo išvada dėl LDK pietryčių pasienio stabilumo³⁴. Šioje atkarpoje F. Petrunis išskyrė Putivlio žemę, kuri, pagal autorių, „driekėsi siauru sektoriumi į pietus nuo Putivlio ir į rytus link Suslos, Psiolo ir Vorsklos aukštupių“³⁵. F. Petrunis manė, kad Vorsklos aukštupio vietovės Chotmyšlis, Birinas, Losičiai ir Nincianai su jų valsčiais sudarė „išorinį pasienio ruožą“, ką patvirtina ir vėlyvesnė archyvinė medžiaga³⁶. Kairiojo kranto miestų sąrašą užbaigia Donecas (Doneckas), esantis toliausiai į pietus ir žinomas nuo XII a.³⁷ Pastatytas miško masyvo, besidriekusio nuo Vorsklos upės į pietų stepes, pakraštyje jis nuo XIII a. vidurio buvo Rusios pasienio su Aukso orda gyvenvietė³⁸. Tokiu būdu F. Petrunio išnagrinėti istorinės geografijos duomenys rodo, kad Dniepro kairiajame krante pietinė LDK siena ėjo Sulos ir Psiolo aukštupių vaga bei siekė Vorsklos upės aukštupį, šalia kurio, bent kiek į rytus, yra upės Tichaja Sosna ištakos.

Mūsų nuomone, ši išvada liudija, kad nuo 1360 m. LDK ir Ordos stepės siena Dniepro kairiajame krante tikriausiai ėjo Vorsklos vaga nuo jos aukštupio iki santakos su Dniepru. Išvadą patvirtina archajinė chanų jarlykų informacija, liudijanti, kad sienos ruožas nesikeitė nuo XIV a. 7-ojo dešimtmečio iki XV a. 4-ojo dešimtmečio. Dar daugiau, ta pati įsisenėjusi medžiaga rodo, kad sienos ruožas buvo stabilus per

³³ Ф. Петрунь, Ханські ярлики..., с. 137.

³⁴ Ten pat, p. 139: „XVI a. 70-ųjų metų Putivlio kelių aprašymo (Акты Моск. Гос., I, с. 11) ir 1638 m. derybų dėl Putivlio ir Čerkasų sienos (Зр. Дворцовые разряды II, 885 arba 907) medžiagos palyginimas rodo visišką sienų juostos (o ne linijos) stabilumą, riba detalai nurodyta plačiai žinomame Boplano žemėlapyje“.

³⁵ Ten pat, p. 138.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Šiuo metu Senosios Rusios pilies Donec(k)o liekanos yra Charkovo miesto ribose. F. Petrunis minėjo Donecką tik dėl jo galimo priklausymo Kursko žemei, į ką, pagal jį, „netiesiogiai rodo Švitrigailos sąrašas, kuriame randame: *Kuresk-Donyesk*“. Tyrėjas nelokalizavo Donecko. Krymo jarlykų išvardijimuose Doneckas nurodomas tuoj po gyvenviečių, kurios buvo Okos aukštupyje (Berestejus–Ratunė–Kozelskas–Pronskas–Volkonskas–Ispašas), ir prieš antrąją grupę – Pietinės Podolės miestų dešiniajame Dniepro krante pilaičių (Jabu miestas–Balykly–Karaulas–Čiornyj Gorod–Dašėvas). Keletą sąrašė paminėtų gyvenviečių, kurios buvo Okos aukštupyje, F. Petrunis laikė 1428 m. intarpu. Jei ši intarpa praleistume, gautume liniją Tula–Doneckas, kuri chanų jarlykuose žymi LDK pietrytinių valdų ribas ne anksčiau kaip 1428 m., o galbūt ir ankstesnes.

³⁸ В. Егоров, Граница Руси с Золотой Ордой в XIII–XIV веках, *Вопросы истории*, 1985, № 1, с. 21. Tyrinėtojas priėjo išvadą dėl Rusios ir Ordos sienos Dniepro kairiajame krante stabilumo, nes „į rytus nuo Dniepro Aukso ordos šiaurinė riba XIV amžiuje sutapo su stepių ir miškų juostų išplitimu“. Žr.: В. Егоров, *Историческая география Золотой Орды в XIII–XIV вв.*, Москва, 1985, с. 52. Šią išvadą reikia pakoreguoti, atsižvelgiant į E. Kulpino pastabą apie XIII a. pabaigos – XV a. greito stepių teritorijų plėtimosi proceso nykstant miškams dėl žmonių veiklos. Žr.: Э. Кульпин, Борьба за природные ресурсы в XI–XV вв., *Природа и самоорганизация общества*, Москва, 2002, с. 118–137; Э. Кульпин, *Золотая Орда (Проблемы генезиса Российского государства)*, Москва, 1998, с. 90–95.

visą XV a. ir per pirmą XVI a. pusę, kas jau prieštarauja kitų šaltinių duomenims apie ženklius sienos ruožo pasikeitimus dėl XV a. paskutiniame ketvirtyje prasidėjusių Lietuvos karų su Maskva.

Dešiniajame Dniepro krašte LDK valdų riba buvo Dniepro upės vaga. *Ино почонъши от Києва и Днепромъ и до устья* – pabrėžia visi nesutrumpinti chanų jarlykų tekstai. Tad galima padaryti išvadą, kad ši frazė buvo įrašyta į patį pirmą jarlyką (archetipą). Toliau į pietvakarius nuo Dniepro žiočių LDK siena apibrėžiama dviem skirtingose sąrašo vietose minimomis Pietų Podolės miestų / pilių grupėmis. Į pirmą grupę įeina Chačibejus³⁹ ir Majako⁴⁰ pilaitės. Jos įvardytos po miestų / pilių, kurie su savo apygardomis skyrė šiaurinę Podolės dalį nuo Lietuvos valdų Voluinėje ir Kijivo srityje (Kamenecas–Braclavas–Sokalis–Zvenigorodas–Čerkasai) ir prieš Dniepro vagos kaip Podolės sienos įvardijimą. Labai panašu, kad taip chanų jarlykuose buvo žymimos šiaurinės, rytinės ir pietinės Ordai priklaususios Podolės ribos šių žemių inkorporacijos į LDK teritoriją išvakarėse⁴¹. Aišku, kad pietinė Podolės ribų dalis tuo pat metu buvo ir LDK valdų siena dešiniakrančių Padnieprio žemių pietuose.

³⁹ Chadžibejevas (Chadžibejus, Kačibejus) – viena iš dabartinės Odesos pirmtakių, XIV–XVI a. nedidelė LDK įtvirtinta pilaitė ir uostas Juodosios jūros pakrantėje. Pastatytas pagal Vytauto nurodymą Podolės seniūno Gedgaudo XV a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje vienu metu su Čiornuj Gorodu ir Majaku. Žr.: Ф. Брун, Путешествие Жильбера де Ланна по Южной России в 1421 г., *ЗООИД*, т. 3, Одесса, 1852; С. Брун, Судьбы местности, занимаемой Одессою, *Черноморье. Сборник исследований по исторической географии Южной России Ф. Бруна (1852–1872 г.)*, часть 1, Одесса, 1879, с. 179; О. Гóрка, Zagadnienia czarnomorskie w politycie polskiego średnowiecza, cz. 1.: *1359–1450, Przegląd Historyczny*, t. X, z. 2, 1933, s. 361; Я. Дашкевич, Територія України на картах XIII–XVIII ст., *Історичні дослідження*, 7, Київ, 1981, с. 88–93; Т. Гончарук, *Історія Хаджибея (Одессы) 1415–1795. Популярний очерк*, Одесса, 1997; *Історія Хаджибея (Одеси) 1415–1795 рр. в документах*, Одесса, 2000.

⁴⁰ Majakas, viena iš kelių pilių, Vytauto nurodymu pastatytų XV a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje kairiajame Dniestro krante, jo stepės valdų pakraštyje. Jis buvo Dniestro žiotyse, kairiajame krante, priešais Belgorodą, prie „Majako perkėlos“. Žr.: М. Броневский, Описание Крыма (Tartariae Descriptio), *ЗООИД*, т. 4, Одесса, 1867, с. 336. Prancūzų riteris Žiliberas de Lanua paliko liudijimą, kad 1421 m. Podolės seniūno Gedgaudo kariai pastatė ant Dniestro kranto panašią pilaitę. Majakas minimas 1432 m. „Švitrigailos sąrašė“ tarp Podolės miestų / pilių: *Качакеновъ. Маякъ. Каравуль. Дошау, на границе Касень*. Žr.: А. Коцебу, *Свитригаило, великий князь литовский, или дополнение к историям Литовской, Российской, Польской и Прусской*, Санкт Петербург, 1835, дополн., док. СХХ, с. 11. Majako lokalizaciją žr.: Ф. Петрунь, *Нове про татарську...*, с. 159–160.

⁴¹ Visiškai akivaizdu, kad Pietų Rusia sudarė pirmą didelio žemių kompleksą, prijungto prie LDK teritorijos 1362 m., dalį, o antrą dalį – Ordos Podolė. Seniausių chanų jarlykų sąrašuose Podolės miestų ir pilių pavadinimai, nors ir nėra pateikti kompaktiškai, išskirti į atskirą grupę, turinčią savo pavadinimą – Podolė. Šios aplinkybės leidžia manyti, kad jau pirmojo jarlyko sudarymo metu Podolė buvo išskirta kaip atskiras, išskirtinį statusą turintis teritorinis ir administracinis kompleksas bei specialiuoju būdu apibrėžta kaip istorinė teritorinė sritis, anksčiau priklausiusi Aukso ordos valstybės teritorijai.

Į antrąją pietinių Podolės gyvenviečių grupę įeina Jabugorodas⁴², Balykly (Balyklejus, Balakleja)⁴³, Karaulas (*Сторожевой город*)⁴⁴, Čiornygorodas (Čern, Černgorod)⁴⁵ ir Dašovas⁴⁶, kadaise buvę netoli Juodosios jūros Pietinio Bugo vidurupio ir žemupio baseine, taip pat Dniestro ir Dniepro žemupiuose. Chanų jarlykuose sąrašas baigiamas Tošičių, Nemiro, Mušačo ir Chodorovo vietovių pavadinimais. Galbūt šios vietovės buvo įtrauktos į sąrašą vėliau, jų vieta žemėlapyje iki šiol nėra tiksliai nustatyta. Ši 9 miestų grupė yra išdėstyta pačiame sąrašo gale, iškart po Doneco, kuris minimas po didelės Dniepro kairiojo kranto, Dono ir Okos aukštupių gyvenviečių grupės.

F. Petrunis atkreipė dėmesį į tarpą ties Dniepru, padarytą pirmojo jarlyko sudarytoji vardių Podolės miestus. Bet tyrinėtojas nenurodė šio reiškinio priežasčių,

⁴² Šiandien chanų jarlykų Jabgu miestas (*Ябгу-город*) tapatinamas su XIV–XV a. pilimi Sinije Vody ir dabartine Kirovogrado srities gyvenvietė Targovica. Žr.: Ф. Ш а б у л ь д о, *Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях*, с. 17–20. Pagal vėlesnius rusiškus tekstus Sinije Vody pilis buvo prie Siniuchos upės, 70 varstų atstumu nuo jos įtekėjimo į Pietų Bugą. Žr.: *Книга Большому Чертежу*, подг. к печати и редакция К. Н. Сербиной, Москва–Ленинград, 1950, с. 112.

⁴³ Lokalizuojama Pietų Bugo dešiniojo intako Čičeklejos upės žiotyse Žr.: Ф. П е т р у н ь, Степове Побужжя..., с. 99–101; Ф. П е т р у н ь, Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу, с. 165–166; Ф. П е т р у н ь, Ханські ярлики..., с. 182–183.

⁴⁴ Duomenys apie Karaulą yra keliuose skirtinguose šaltiniuose, kas leidžia daryti prielaidą dėl mažiausiai dviejų gyvenviečių su tokiu pavadinimu egzistavimą. Pvz., chanų jarlykuose visada minimas Karaulas šalia prie Pietų Bugo esančių pilaičių: Jabugorodas, Bakalėja, Čiorgorodas, Daševas (Očakovas). Šiuos duomenis kartoja 1432 m. vadinamasis „Švitrigailos sąrašas“ ir 1443 m. Lenkijos karaliaus Vladislovo III dovanojimo raštas Podolės seniūnui Teodorui Bučackiui, kuriuo pastarajam dovanojamos pilys Karaulas, Čiorngorodas ir Chadžibejus (žr.: М. Г р у ш е в с к и й, Местное управление и шляхетское землевладение в польской Украине в XIV–XV вв., *АЮЗР*, ч. 8, т. 1, Київ, 1893, с. 25–27). XV a. lenkų istorikas Janas Dlugošas, rašydamas apie karaliaus Jogailos ir Vytauto LDK pietinių žemių aplankymą 1411 m. vasarą, pažymi, kad Jogaila „iš Kijevo, palikęs ten Lietuvos didįjį kunigaikštį Aleksandrą, vėl sėdo į laivą ir plaukė iki Čerkasų, iš ten per Zvenigorodą, Sokolecą, Karaulą ir Braclavą atvyko į Kamenecą“, žr. Jana Długosza kanonika Krakowskiego, *Dziejów Polskich, ksiąg dwanaście*, t. IV, ks. 11, 12, Kraków, 1869, s. 39. Tokiu būdu pagal Dlugošą tiek Karaulas, tiek Sokolecas buvo Pietinio Bugo aukštupyje, tarp Zvenigorodo ir Braclavo. Trečias šaltinis – 1443 m. Lenkijos karaliaus Vladislovo III raštas Podolės seniūnui Teodorui Bučackiui – mini Karaulą ant Dniestro kranto šalia Chadžibėjaus ir Daševo, Juodosios jūros pakrantės miestų. Šaltinių duomenų apie Karaulą nesutapimas liko nepastebėtas daugelio istorikų, ir tai sąlygojo įvairių šio miesto lokalizacijų atsiradimą istoriografijoje. V. Antonovičius ir M. Gruševskis lokalizavo Karaulą Raškovo, esančio prie Dniestro, pakrantėje, apylinkėse (М. Г р у ш е в с к и й, *Історія України-Руси*, т. 4, Київ, 1993, с. 502). F. Petrunis taip pat laikosi šios nuomonės ir priduria, kad pilis buvo stepių ir miškastepių sričių riboje, prie svarbios perkėlos“, žr.: Ф. Петрунь, Ханські ярлики..., с. 182; Ф. Петрунь, Нове про татарську..., с. 162).

⁴⁵ Anot F. Petrunio, lokalizuojamas kairiajame Dniestro krašte, šiek tiek aukščiau Majako. Šaltinių duomenis apie šią stepių pilaitę žr.: Ф. П е т р у н ь, Нове про татарську..., с. 158–159.

⁴⁶ Lokalizuojamas Pietų Bugo žiotyse, dešiniajame krašte. Pavadinimą Očakovas gavo po to, kai 1494 m. buvo atstatytas Mengli Girėjaus, žr.: Ф. П е т р у н ь, Ханські ярлики..., с. 183

„Semiono žmonių“ teritorija, prijungta prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje*.

*Nuoširdžiai dėkoju kolegai Maksimui Potapenko iš Nežino Nikolajaus Gogolio universiteto už esminę pagalbą sudarant žemėlapi.

nes tikriausiai nesusiejo Dniepro vagos žemiau Kijevo su Podolės žemės pietrytine siena⁴⁷. Manome, kad Podolės gyvenviečių sąrašo specifika buvo nuo pat pradžių būdinga chanų įrašams ir ji buvo skirta ne tik apibrėžti pietrytinės ir pietinės naujų LDK valdų ribas pietinėje Rusijoje, bet pirmiausia – buvusios Ordos Podolės ribas. Toks ribų žymėjimo būdas leido atskirti teritorijas, kurias Mamajus padovanojo Algirdui, nuo Mamajaus ordos valdų ir raštiškai užfiksuoti perleistos Lietuvai Podolės žemės teritorinę sudėtį bei ribas. Šiuolaikiniams istorikams sąrašas teikia pakankamai tikslų 1362 m. LDK pietrytinės sienos aprašymą.

Tokiu būdu šiandien tyrėjai turi du skirtingu metu sudarytus LDK pietinės sienos aprašymus. Pirmasis, sudarytas trijų 1362, 1396 ir 1432 m. istorijos ir geografijos šaltinių pagrindu, fiksuoja XV a. 4-ojo dešimtmečio vidurio sienos kontūrus, t. y. sienos kontūrų fiksavimas praktiškai sutampa su „Semiono žmonių“ istorijos pradžia. Taip pat sienos kontūrai, datuojami specialioje literatūroje 1450-ųjų metų pabaiga ir pateikti Čerkasų vietininko Svirplovo rašte, atspindi sienos ruožo pakeitimus po „Semiono žmonių“ teritorijos inkorporavimo į LDK. Lyginant šiuos du tos pačios sienos aprašymus, nesunku pastebėti paliudijimų skirtumus atkarpoje, kuri prasideda nuo Vorkslos upės vagos ir pasibaigia netoli Ovečji Vody upės vagos Dniepro žemupyje. Ši sienos atkarpa vėlesniame dokumente pristatyta kaip atskiras intarpas: *А по той стороне Тавоня с Перекопъскою землею граница вашей милости по Овечу воду и вверх Овечее воды, а от верховъ Овечое воды – вверхъ Сомора и вверхъ Ория ажъ до Донъца, а от Донъца – по Тухую сосну*⁴⁸. Minėtas nesutapimas, be abejonės, liudija, kad 1450-ųjų metų pabaigoje LDK sudėtyje buvo nauja teritorija, anksčiau nefiksuota istorinių šaltinių.

Ši apie 85,2 tūkst. km² teritorija – tai stepės, besidriekiančios palei kairiąją Dniepro krantą nuo Ovečja Voda upės vagos pietuose iki Tichaja Sosna upės vagos šiaurėje, iš rytų pusės teritoriją riboja Oveča Voda, Samaros, Orelės ir Šiaurės Doneco aukštupiai. Ši teritorija tikriausiai ir yra ta vidinė Dešt-i-Kipčako dalis, kuri po Said Achmedo ordos sutriuškavimo pirma dvejus trejus metus priklausė Krymo chanatui, o vėliau jo įkūrėjo ir valdovo Chadži Girėjaus buvo perleista LDK. Savo pavadinimą – „Semiono žmonės“ – šios žemės gavo tik XV a. pabaigoje Krymo ir Lietuvos diplomatinėje korespondencijoje⁴⁹. Pabaigai pažymėsime, kad „Semiono žmonės“ buvo paskutinis stambus LDK teritorinis laimikis valstybės istorijoje.

Iš rusų kalbos išvertė Tatjana Timčenko

⁴⁷ Tai rodo šis F. Petrunio teiginys: „Šio rajono gyvenviečių sąrašė aiškiai matome skyrimo liniją. Po Kačibėjaus ir Majako paminėjimo eina tekstas, skirtas kairiajam krantui pradendant Kijevu (*цно почониши от Киева*) ir baigiant Donecku), toliau seka Podolės miestų sąrašo tęsinys – Jabu ir kiti.“ Žr.: Ф. Петрунь, Ханські ярлики..., с. 140.

⁴⁸ LM-12, dok. Nr. 72, p. 82.

⁴⁹ Iki Aukso ordos skilimo ši teritorija priklausė dešiniajam Ordos sparnui (Ak-Ordai). Yra duomenų, kad XIII a. pabaigoje teritorija buvo pavaldė galingajam laikinajam valdytojui Nogajui, jo valdų riba rytuo-

‘SEMION’S PEOPLE’: THEIR TERRITORY AND ROLE IN THE POLITICAL RELATIONS OF THE CRIMEA AND LITHUANIA IN THE LATE FIFTEENTH CENTURY

Summary

FELIX SHABULDO

The article examines a phenomenon of the so-called ‘Semion’s people’, i.e. the territory in the periphery of the Grand Duchy of Lithuania and the Tartar land. The ‘Semion’s people’ are mentioned in 1480–1499 in the correspondence of the rulers of the GDL, Crimean khanate and Moscow. It shows that these are the lands which in the late 1450s were transferred by the Crimean khanate to the GDL and were passed in the direct care of Kiev Duke Semion Olelkaitis (Semen Olelkovych).

On the grounds of the documents contained in the Lithuanian Metrica and the historiography on the subject, particularly the studies of F. Petrunis, the author localizes ‘Semion’s people’ on the left bank of the Dnieper River between its tributaries the Vorskla River and Ovechji vody (see the map). This territory was the last vast area annexed to the GDL at its southern borders which at the turn of the fifteen and sixteenth centuries as well as in the first half of the sixteenth centuries became an object of the territorial disputes between the GDL and the Crimean khanate.

Gauta 2010 m. vasario mėn.

Feliksas Š a b u l d o – istorijos mokslų kandidatas. Tyrinėja dabartinės Ukrainos žemių LDK sudėtyje XIV–XV a. politinę istoriją, LDK, Lenkijos karalystės ir totorių chanatų santykius.

El. paštas: f_shabuldo@ukr.net

seėjo palei Dono upę. Po Nogajaus sutriuškinimo 1298 m. pabaigoje Dono ir Dniepro stepių tarpupis perėjo į Sarajuje valdančių chanų artimiausių giminaičių nuosavybę. Dalis šios teritorijos, kuri buvo prie upių Konskije Vody ir Ovečji Vody, žemiau Dniepro slenkščių, priklausė mongolų kyjat genčiai, gyvenusiai šioje teritorijoje nuo XIII a. vidurio. Iš šios genties kunigaikščių buvo kilęs temnikas Mamajus, taigi, XIV a. 5–8-ajame dešimtmetyje jis valdė kairiakrantę Zaporožę pavidimais (*Lietuvos Metrika (1427–1506). Užrašų knyga 5*, p. 180; А. Р у с о в, *Русские тракты в конце XVII и начале XVIII в. и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия*, Киев, 1876, с. 95, 111–112). Vienas iš Mamajaus sūnų, po tėvo mirties apsigyvenęs rytinėse Kijevo kunigaikštystės žemėse, tapo kunigaikščių Glinskių giminės, galybės ir įtakų viršūnę pasiekusios XV a. pabaigoje, pradininku. XIV a. 10-ojo dešimtmečio viduryje Dniepro kairiojo kranto stepėse, šalia arba į šiaurę nuo slenkščių, buvo Taš-Timur-ogļano ulusas, priklausęs Džuči sūnaus Tukaj-Timuro palikuonims. 1395 m. vasarą Taš-Timuras šiose žemėse atakliai priešinosi Tamerlano kariuomenei su Vytauto kariuomene (М. С а ф р г л и е в, *Распад Золотой Орды*, Саранск, 1960, с. 167), o po dvejų metų, po susitikimo stepėse prie Azovo jūros, buvo priverstas palikti giminę ir su savo orda apsigyventi LDK teritorijoje. Po Aukso ordos iširimo Dniepro ir Dono tarpupio stepes kontroliavo galingiausias Dešt-i-Kipčiakio ordos: chanų Ulug-Muchamedo, Kiči-Muchamedo ir Seid Achmeto.

